

XVI. YÜZYILDA AKSARAY SANCAĞI'NDAKİ TAŞRA GÖREVLİLERİ

Alâaddin AKÖZ* Doğan YÖRÜK**

ÖZET

Aksaray, XVI. yüzyıl boyunca Karaman Eyâletinin değişmeyen sancakları içerisinde yer almaktadır. Bu dönemde sancakta vazife yapan ehl-i örf tairesi hakkında dikkat çekici bilgiler bulunmaktadır. Sancakbeylerinin menşeleri hakkında herhangi bir bilgi bulunamazken, alaybeyi, mîralem ve serasker gibi unvanları taşıyan kişilerin Aksaray'ın köklü, siyasî ve dinî bakımdan nüfuzlu ailelerine mensup oldukları görülmektedir. Bunlar çoğunlukla İmam Gazâli neslinden ve Karaman ümerâsından gelenler, Moğol bakiyesi Tatarân-ı Şeyullah kabilesine mensup olanlar ile Şeyh Turasan ve Şeyh Durmuş gibi dinî karakteri ön planda bulunan kişilerin çocuklarıdır.

ANAHTAR KELİMELER

Karaman Eyâleti, Aksaray, Sancakbeyi, Alaybeyi, Mîralem

THE PROVINCES ADMINISTRATORS OF AKSARAY SANJAK IN 16TH CENTURY

ABSTRACT

Aksaray has been one of the perpetual sandjaks of Qaraman state during the 16th century. We have some remarkable information as to the leading community who were in charge in this period. Whereas we have no information concerning the origins at the sandjak leaders, the officials named as alaybeyi, miralem and serasker are known to be of Aksaray origin and be from the families who are influential in terms of politics and religion. These are usually the children of descendents of İmam Gazâli and Qaraman commanders, Tatarân-ı Şeyullah tribe who are the remainders of Mongols and the features beheld regarding their religious characteristics such as Şeyh Turasan and Şeyh Durmuş.

KEY WORDS

Qaraman, State, Sancakbeyi, Alaybeyi, Mîralem

* Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi,
E-mail aakoz@selcuk.edu.tr

** Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
E-mail dyoruk@selcuk.edu.tr

Giriş

Osmanlı idarî teşkilâtında, Rumeli¹, Anadolu² ve Rûm³ vilayetlerinden sonra kurulmuş ana askerî ve idarî birim Karaman Beylerbeyliğidir⁴. Karaman Beylerbeyliği'nin kurulmasıyla, beylerbeylik sayısı dörde çıkıyor, aynı zamanda mahallî (coğrafi) bir mânâ da kazanmış oluyordu⁵. Başında beylerbeyinin bulunduğu idarî (eyâlet) birimlerin⁶ sayıları ve sınırları, devletin büyümesiyle birlikte farklılıklar göstermiş zamanla otuz ikiye kadar çıkmıştır⁷.

Karaman ülkesinin, Osmanlı devleti hakimiyeti altına geçmesi, Karamanoğlu İbrahim Bey'in 1464'de ölümüyle başlayan mücadeleler sonucunda vuku bulmuş, kesin ilhak II. Bâyezid devrinde gerçekleştirilmiştir⁸. Osmanlılar, Karamanoğulları'nın idaresinde kalan bölgeleri ilhâk ettikten sonra bu beyliğe izâfeten buraya 'Karaman Vilâyeti' veya 'Yunan Memleketi' adını vermişlerdir⁹. Bu süreçten dolayı Karaman Beylerbeyliği'nin kuruluş tarihini:

¹ Tayyib Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *Vakıflar Dergisi*, VI, Ankara 1965, s.51 ; Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1992, s.69; Eyâlet, vilâyet, sancak, nâhiye, kazâ terimleri hakkında bkz. Tayyib Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952, s.6-9.

² M. Çetin Varlık, "Anadolu Eyaleti", *DİA*, III, İstanbul 1991, s.143; aynı müellif, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İdarî Teşkilâtında Kütahya", *Türklük Araştırmaları Dergisi*, II, İstanbul 1987, s.202-221.

³ Geniş bilgi için bkz. Ahmet Şimşirgil, "Osmanlı Taşra Teşkilâtında Rûm Beylerbeyliği", *TAD*, V, İstanbul 1990, s.289-299; T. Gökbilgin, "Eyâlet-i Rûm", s.51-52;

⁴ T. Gökbilgin, "XVI. Yüzyılda Karaman Eyaleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", *VD*, VII, Ankara 1968, s.29.

⁵ Osmanlı Devleti, Karaman'ın dışında, ilhak ettiği Saruhan, Karesi, Menteşe ve Aydın gibi beyliklerin topraklarını da coğrafi sınırlarını pek bozmaksızın aynı adla muhafaza etmiştir. Bkz. İlhan Şahin, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, s.236.

⁶ Mustafa Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XIII/1-2, Ankara 1955, s.50.

⁷ Osmanlı devletindeki beylerbeyliklerin sayısı ve listesi için bkz. Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i Âl-i Osman Der-Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divan*, İstanbul 1280, s.6-10; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, İstanbul 1314, s.176-189; Koçibey, *Koçibey Risalesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1998, s.26-28; Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeatü's-Selâtin*, II, İstanbul 1275, s.400, 414, 418, 420. Halil İnalçık, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, London 1997, s.106, Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimati", *Atatürk Üniversitesi Yıllığı 1961*, Erzurum 1964, s.210-227.

⁸ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s.63, 18 nolu dipnot.

⁹ Erdoğan, 924/ 1518 tarihli TT 63 numaralı Mufassal Tahrir Defterde sayfa numarası vermeksizin "Memleketi'l-Yunâniyye el-meşhur be-vilâyet-i Karaman." kaydının bulunduğunu belirtmektedir. Bkz. M. A. Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İzmir 1998, s.19, 6 numaralı dipnot; Şikâri, Konya, Lârende, Aksaray ve Tarsus'a Yunan denildiğini ifade etmektedir, bkz. Şikâri, *Karaman Oğulları Tarihi*, (Yay.

Tekindağ 1474¹⁰, Göyünç 1481¹¹, İncalık 1468-1512¹², Erdoğan 1476¹³, olarak kabul etmektedirler. Eyâletin paşa sancağı, kuruluşundan itibaren Konya olmuştur. Kanûnî döneminde bir ara Kayseri¹⁴ paşa sancağı olmuşsa da bu uzun süre devam etmemiştir.

Karaman Eyâleti'nin kuruluşu hakkındaki bu genel bilgilerden sonra, eyâletin değişmeyen sancaklarından birisi olan Aksaray Sancağı'nda, 1476-1600 yılları arasında, görev yapan ehl-i örf zümresinin kimlikleri, isimleri, menşeleri ve varsa özellikleri hakkında bilgi vermeye geçilebilir.

A- SANCAK İDÂRESİ

1. Sancak

“Sancak” kelimesi, “*ucu sivri direk üzerinde olan bayrak*” anlamına gelmektedir¹⁵. Başka bir deyişle sancak, savaşlarda taşınan, rengi ve deseniyle bir hükümdar ya da komutanın hakimiyetini sembolize eden bayrağa denmektedir. Türk-İslam geleneğinde hutbe ve sikke, tabl ve alem (davul ve sancak), hükümdarlık, bağımsızlık veya temsilcilik anlamına önemli semboller olarak kullanılmıştır. Osmanlılarda, tabl ve alem gönderilmesi, hükümdar adına temsilcilik verilmesi anlamına geliyordu¹⁶. Sancak terimi daha sonraları yaygınlaşmış olan coğrafi ve idari bakımdan muayyen bir bölgeyi ifade etmenin

Haz. M. Mesud Koman) Konya 1946, s.4-5; Akdağ'a göre Yunan vilâyeti, Antalya, Alâiye, Aksaray, Niğde, Kırşehir, Akşehir ve Konya'yı içine alıyordu. Bkz. Mustafa. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimâî Tarihi*, I, İstanbul 1995, s.92; A. S. Erzi'ye göre Yunan, “Anadolu Selçuklu ülkesi” demekti. XV. asırda Konya ve civarı için kullanılmıştır. Bununla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Adnan Sadık Erzi, “Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar” *Belleten*, XVIII/69-72, Ankara 1954, s.197-198; T. Baykara'ya göre ise bu kelime, “Erken Osmanlı kaynaklarına göre Konya ve çevresi için söylenirdi”. Bkz. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Ankara 1988, s.24.

¹⁰ M. Ş. Tekindağ, “Son Osmanlı Karaman Münasebetleri”, *Tarih Dergisi*, 17-18, İstanbul 1963, s.71.

¹¹ Nejat Göyünç, “Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)”, *Osmanlı*, 6, Ankara 1999, s.77.

¹² H. İncalık, *Classical Age*, s.106.

¹³ Mehmet Akif Erdoğan, “Karaman Vilâyetinin İdari Taksimatı”, *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul 1992, s.426.

¹⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I*, Ankara 1996, s.2.

¹⁵ J. Deny, “Sancak”, *İslam Ansiklopedisi*, X, Eskişehir 1997, s.187; aynı müellif, “Sandjak”, *EF*, IX, London 1997, s.12.

¹⁶ Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, 6, Ankara 1999, s.114-115; M. İpşirli, “Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı”, *Osmanlı Devleti Tarihi* (Edt. Ekmeleddin İhsanoğlu), C.I, İstanbul 1999, s.232; İ. Şahin, “Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri”, s.233.

yanında¹⁷, hem kumanda ve idare hem de “liva-i müselleme”, “liva-i piyâde (yaya)”, “çingâne sancağı”, “voynugân sancağı” gibi belirli zümreleri ifade etmek için de kullanılmıştır¹⁸.

İdarî bakımdan eyâlet, bir sancaklar federasyonu özelliği taşıırken, sancak ise idarî ve askerî bakımdan devletin eyâlet teşkilâtının en önemli alt birimini, idarî teşkilâtının da temel birimini teşkil ediyordu¹⁹. Devletin fetih hareketleri sebebiyle, başlangıçta askerî yönü ağır basmış, daha sonra idarî-askerî yönleri birlikte yürümüşür.

Divân-ı hümayûn'dan çıkan hükümlerin esas itibariyle sancakbeylerine yazılmış olması ve şehzâdelerin devlet idâresini öğrenmek için sancağa çıkmaları, tahrir defterlerinin sancak esas alınarak düzenlenmesi, kanunnâmelerin her sancak için ayrı ayrı tedvîn edilmesi, sipâhinin genellikle timarının bulunduğu sancakta oturması, reâyânın suç işlediği sancakta yargılanması ve cezalandırılması gibi özellikler sancağın temel idarî birim olduğunu göstermektedir²⁰. Sancakların arazi ve gelir bakımından büyüklükleri bölgenin etnik, jeopolitik ve coğrafî durumlarına göre değişebilmektedir. Anadolu Eyâleti'ne bağlı sancaklar daha geniş oldukları halde Diyarbakir Eyâleti'ne tabi bazı sancaklar, bugünkü bir ilçe büyüklüğündedir²¹. Bunlar, ne merkezî otoriteye rakip olabilecek kadar çok, ne de fazla önemsiz görülecek kadar az, belirli bir sayıda timarlıyı besleyebilecek bölgeler olarak ortaya çıkmıştır²².

2. Sancakbeyi

Sancaklarda idareci olarak sancakbeyleri bulunurdu ve bunlar beylerbeyi gibi doğrudan merkez tarafından tayin edilirdi. Aslında beylerbeyi ve sancakbeyleri, en alt askerî olan sipâhiye doğru uzanan timar sistemi zincirindeki *ehl-i örf* zümresinden olup, askerî sınıf mensuplarıdır. Diğer

¹⁷ J. Denny, “Sancak”, s.188; J. Denny, “Sandjak”, s.13.

¹⁸ M. Kunt, *Sancaktan Eyalet 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s.16.

¹⁹ M. Kunt, *Sancaktan Eyalet*, s.17; Emecen, Sancak teriminin Bursa'nın fethinden sonra anılmaya başlandığını ve idarî taksimatın ana birimi haline geldiğini söyler. Bkz. Feridun M. Emecen, “Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da Osmanlı Sancaklarının Kuruluşu'na Dâir Bazı Mülâhazalar”, *Bellekten*, LX/227, Ankara 1996, s.86.

²⁰ M. Kunt, *Sancaktan Eyalet*, s.18-19.

²¹ Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s.30.

²² M. Kunt, *Sancaktan Eyalet*, s.20.

taftan tımar sistemi devlet yönetiminin temeli olduğundan bunlar da aynı zamanda mülkî yöneticiler idi²³.

Sancakbeyinin askerî ve idarî olmak üzere başlıca iki esas görevi vardır. Savaş esnasında kapı halkı ve emrindeki tımarlı sipâhilerle birlikte bağlı bulunduğu beylerbeyinin komutası altında savaşa iştirak etmek, en önemli askeri görevini teşkil etmekteydi. Bunun yanında sancakta emniyet ve asayişini temin etmek, kalpazanlıkla mücadele etmek, özel görev için gelen devlet memurlarına yardımcı olmak ve görevlerinde kolaylık sağlamak, reâyânın güvenliğini ve düzenini temin etmek, sipâhinin reâyâ ile münasebetlerinde kanuna uygun hareket etmesini sağlamak, tımar tevcihi ve sancakta bulunan subaşı, alaybeyi, dizdar, çeribaşı sipâhi gibi *ehl-i örf* ün ahenk içinde çalışmalarını temin etmek gibi konular da idarî görevlerini oluşturuyordu. Ayrıca düzenin teminatı olan şer'î ve örfî aykırı durumları önlemek hususunda, daima kadı ile birlikte hareket etmek zorundaydı²⁴. Fakat sancakbeylerinin zaman zaman, reâyâyâ kanuna aykırı salgınlar saldıkları ve bid'at diye nitelendirilen taleplerde buldukları, adâletnâmelerden anlaşılmaktadır²⁵.

Sancağa yeni çıkan bir sancakbeyine has olarak, başlangıç itibariyle 200.000 akçe verilmesi ilkesi benimsenmiş olmasına rağmen²⁶; 100.000 ve 130.000 akçelik haslara sahip sancakbeyleri de bulunmaktadır²⁷. Bunlar zamanla, kıdem ve istihkaklarına göre değişen oranlarda 500.000-600.000 akçeye kadar varan haslar tasarruf etmekteydiler²⁸. Ölen sancakbeyinin has gelirine göre oğullarına verilecek tımar miktarı da değişmekte idi. 150.000-300.000 arası geliri olan sancakbeyinin bir oğlu varsa 15.000 akçe, 350.000-500.000 arası geliri olanın, bir oğluna ise 20.000 akçelik zeâmet verilirdi²⁹.

²³ Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler", *Belleten*, XXXVIII/152, Ankara 1974, s.665; M. Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri", s.50-51.

²⁴ Y. Yücel, "Desantralizasyon", s.666; M. Kunt, *Sancaktan Eyalete*, s.20-26; Ö. Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.68; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1993, s.320; J. Deny, "Sancak", s.188; Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, XII, İstanbul 1989, s.367.

²⁵ H. İnalçık, "Adâletnâmeler", *Belgeler*, II/3-4, Ankara 1993, s.69-72.

²⁶ Ayn Ali Efendi, *Kavânin-i âl-i Osman*, s.37.

²⁷ N. Göyünç, "Taşra Teşkilâtı", s.83.

²⁸ M. A. Ünal, "Merkezi Otorite", s.116.

²⁹ Oğulların sayısı arttıkça bunlara verilecek olan tımar miktarı da değişmekte idi. Daha fazla bilgi için bkz. Bayezid Devlet Kütüphanesi, *Veliyüddin Efendi, Nadir Eserler Kısmı, no 1970*, vr.24/a-b

3. Aksaray Sancakbeyleri

İncelenen dönem boyunca Aksaray’da sancakbeyi olarak görev yapmış şahısların bir kısmının ismi Mühimme, Ruznamçe, Timar ve Ruûs defterleri gibi kaynaklarda bulunanlarla sınırlı olarak tespit edilebilmiştir. Bu kaynakların daha çok XVI. yüzyılın ikinci yarısına ait olması nedeniyle, asrın ilk yarısında vazife yapan sancakbeylerinin isimleri tespit edilememiştir. Bu tespit edilebilenlerin de faaliyetleri, kimlikleri ve gelirleri hakkında tatmin edici bilgiler bulunamamıştır. Netice olarak sancakbeylerinden sadece 11 tanesinin geliri çıkarılabilmektedir.

Bunlar içerisinde 201.445 akçelik en düşük has geliri ile Sinan ve Hüseyin Bey, 435.000 akçelik en yüksek has geliri ile sâbık Niğde Beyi Mustafa Bey görev yapmıştır. Aksaray’ın has geliri zamanla 240.000 akçe olarak standartlaşmıştır. Fazla geliri olan beyler, fazlalıklarını sancak dışı bölgelerden temin ederken, 240.000 akçenin üzerindeki haslar ise, “*ber-vech-i tekmi*” olarak kaydedilmiştir.

Tespit edilen ilk sancakbeyi, Sinan Bey’dir. Sinan Bey’e, 1522 tarihli bir Timar Tevcih Defteri’nde rastlanılmaktadır³⁰. 1516 tarihli, Timar Tevcih Defteri’nde, “*liva-i Aksaray hass-ı 254.239*” akçe olarak belirtilmiş, fakat sancakbeyinin adı kaydedilmemiştir³¹. Bu dönemdeki sancakbeyinin kimliği bilinmemektedir. Sinan Bey, 1522-1533 tarihli 392 numaralı Timar Tevcih Defteri’nde de, Aksaray Sancakbeyi olarak gösterilmektedir³². Bu iki defterdeki kayıtlar karşılaştırıldığında, Sinan Bey’in has gelirin az da olsa arttığı görülmektedir³³. Ancak buradaki hass’ın tevcih tarihinin zikredilmemiş olmasından dolayı bu görevi ne zamana kadar sürdürdüğü hakkında kesin bir bilgi vermek çok zordur.

Osmanlı Devleti’nde “bey” unvanı sancakbeylerine verilirken, aynı unvanın Karamanoğulları’nda ümera için kullanıldığı dikkat çekmektedir³⁴. Bu yüzden 1522’de Aksaray Sancakbeyi olarak zikredilen Sinan Bey ile Fatih döneminde mülk tasarruf eden Sinan Bey’in farklı kişiler olması gerekir.

³⁰ Geliri 199.241 akçedir. Bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri (TT) 118, s.323.

³¹ TT 58, s.170.

³² TT 392, s.300; 929/1523 tarihli bir Sancak listesi defterine göre, Aksaray Sancak Beyi Sinan Bey’dir. Bkz. A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, III, İstanbul 1991, s.306

³³ Has geliri 201.445 akçedir. Bkz. TT 392, s.300; TT 118, s.323.

³⁴ 1476 tarihli vakıf ve mülk defterinde Karaman ümerasının “bey” unvanlarıyla anıldığı görülmektedir. Bkz. Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı*, (SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2002, s.182-183.

Sancakbeyi Sinan Bey hakkında defterlerde herhangi bir açıklama görülmezken, Fatih dönemindeki Sinan Bey'in Karamanoğulları hatta Sultan Alâeddin 683/1284 döneminden beri mülk tasarruf ettiği anlaşılmaktadır³⁵. Sinan Bey ve ahfâdı Aksaray'ın en köklü ve nüfuzlu ailelerinden biri olup, İmam Gazâli nesline mensuptur. Bu imama bağlılıklarının menşei belirtilmemekle birlikte aidiyetleri, tebâruz ettirilmiştir³⁶.

1523-1530 tarihli Timar Tevcih Defteri'nde, Aksaray Beyi olarak, Hüseyin Bey kayıtlıdır. Hüseyin Bey, Sinan Bey'den hemen sonra sancağın başına geçmiş olmalıdır. Zira defterlerin tarihleri arasında bir kopukluk yoktur³⁷. 1550-1551 tarihli Sancak Tevcih Defteri'nde³⁸ 1549 yılında Tarsus Sancakbeyliği'ne atanan Süleyman Bey'in, sâbık Aksaray Beyi; yeni Aksaray Sancakbeyi'nin ise eski Tarsus Beyi Hüseyin Bey olduğu kaydedilmiştir³⁹. Mühimme Defterleri hükümlerinden, 1552-1553 tarihlerinde Aksaray Sancakbeyi'nin Süleyman Bey olduğu, kendisinden önceki beyin vefat etmesi üzerine Süleyman Bey'in tayin edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁰ 1561'de de Aksaray Sancakbeyi olarak Gazanfer Bey'in adı geçmektedir 969-970/ 1561-1562⁴¹.

I. Süleyman'nın (Kanûni) emri ile 1563 tarihinde Maraş Sancağı'nın tahrir emniyetini Aksaray Sancakbeyi Mahmud b. Sinan'ın yapması dikkat çekicidir⁴². 1564 ve 1565'de Yusuf Bey⁴³, 1566'da Kasım Bey⁴⁴. 1568'de, Veli Bey⁴⁵. 1570'te de Haydar Bey, Aksaray Sancakbeyliği görevini ifâ etmişlerdir.

³⁵ “Malikâne-i Sinan Beğ, mukarrer be-mektub-ı İbrahim Beğ, eşkincilü Sultan Alâeddin zamanında Beytü'l-mâl'dan satın alınmış mektub-ı şer'î görüldü sene selase ve semanin ve sitte-mie tarihinde”. Bkz. TK 564, s.90/b.

³⁶ “Hamza Çelebi veled-i Sinan Beğ b. Oruç Beğ mîralay-ı liva-i Aksaray, mezkûr Hamza Çelebi İmam Gazâli neslinden olup kadimden timar tasaruuf idüb elan Aksaray alaybeği olup ...”. Bkz. TT 392, s.308.

³⁷ Has geliri 201.445 akçedir. Bkz. TT 371, s.108-109.

³⁸ Feridun M. Emecen-Şahin İlhan, “Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri I (42 sayfa ile birlikte)”, *Belgeler*, XIX/23, Ankara 1998, s.71.

³⁹ Sâbık Aksaray Beyi Süleyman Bey, 250.000 akçelik has geliriyle Tarsus Beyi olarak tayin edilirken; Aksaray Sancakbeyliği'ne atanan eski Tarsus Beyi Hüseyin Bey'in has geliri ise 208.000 akçedir. Bkz. F. M. Emecen- İ. Şahin, “Sancak Tevcih Defteri”, s.71.

⁴⁰ Mühimme Defteri (MD) 1/A, s.434, 487, 499; Kamil Kepeci (KK) Ruûs 210, s.227.

⁴¹ Ruznamçe 17, s.821.

⁴² A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, VII, s.171.

⁴³ MD VI, s.334, hüküm 705; s.536, hüküm 1165.

⁴⁴ Has geliri 227.689 akçedir. Bkz. Ruznamçe 18, s.13.

⁴⁵ MD VII, s.955, hüküm 2631.

Haydar Bey, Kıbrıs seferinde, ‘Magosa Kalesi Cengi’ne katılarak burada hizmette bulunan sipahiler için merkeze arzlar sunmuştur⁴⁶.

1574’te sâbık Antep Beyi Ali Bey⁴⁷, 1576’da ise Mahmud Bey’in⁴⁸ Aksaray Sancakbeyi oldukları görülmektedir. Diğer taraftan Mahmud Bey ve adamlarının halka zulüm ettiği bu yüzden görevden alındığı ve halk ile olan hukûki münasebetlerinin de mahkemede çözümlenmesine dair hükümler bulunmaktadır⁴⁹. Dikkat çekici bir atama da, daha önce Karesi Defterdârı olan Kubad ile ilgilidir. Hazîne-i Âmire’nin Erzurum Defterdârı olan Ahmed’in merkeze sunduğu arzla mezkur Kubad’a Aksaray Sancakbeyliği Evâhir-i Şaban 987/ 12-22 Ekim 1579’da tevcih olunmuştur⁵⁰. 1581’de sâbık Kırkkilise Beyi olan İbrahim Bey⁵¹, 1583’de İlyas Bey⁵², 25 Safer 991/ 20 Mart 1583’de sâbık Kudüs Sancağı Beyi Ahmed Bey⁵³ Aksaray Sancakbeyliği’ne getirilmişlerdir.

1591’de daha önce Beyşehir Sancakbeyi olan Berdir (Bervir) Bey, Aksaray Sancakbeyliği’ne, aynı tarihte Aksaray Sancakbeyi olan Ali Bey de Beyşehir Sancakbeyliği’ne tayin edilmiştir⁵⁴. 3 Şaban 1002/ 24 Nisan 1594’de Aksaray Sancakbeyi olarak Ahmed Bey’in adı geçmektedir⁵⁵.

Sâbık Karahisar Beyi Mehmet Bey, 11 Cemâziye’l-Evvel 1003/ 21 Şubat 1595 tarihinde, Aksaray sancakbeyliğine tayin olunmuştur⁵⁶. Ancak Mehmet Bey’in kısa bir dönem görevde kaldığı anlaşılıyor. Zira 13, 21 ve 27 Ağustos 1595 tarihli üç Mühimme kaydında sancakbeyi olarak Abdurrahman Bey’in adı zikredilmektedir. Fakat Abdurrahman Bey de halka zulüm ve tecâvüzlerde bulunduğu için görevden alınmıştır. Bunun üzerine Aksaray kadısına gönderilen

⁴⁶ MD XIII, s.27, hüküm 182; s.35, hüküm 239; MD XI, s.63, hüküm 440; s.82, hüküm 578; MD VIII, s.120, hüküm 1357; s.96, hüküm 1066.

⁴⁷ MD XXV, s.158, hüküm 1581.

⁴⁸ Mühimme Defteri Zeyli (MDZ) III, s.138, hüküm 349.

⁴⁹ MD XXVIII, s.144, hüküm 340; s.322, hüküm 807; s.332, hüküm 835; XXIX, s.45, hüküm 105.

⁵⁰ Has geliri 254.250 akçedir. Bkz. Ruznamçe 79, s.108.

⁵¹ Has geliri 259.844 akçedir. Bkz. KK Ruûs 262, s.47.

⁵² Has geliri 240.000 akçedir. Bkz. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi Tapu Tahrir Defteri (TK) 303, s.3/b.

⁵³ Daha önce 278.000 akçelik has geliri ile Kudüs Sancakbeyi olan Ahmed Bey’e, 240.000 akçesi sâbık beyin tahvilinden, 108.000 akçesi de kendi terakkilerinden olmak üzere 348.000 akçelik has geliri ile Aksaray Sancakbeyliği tevdi edilmiştir. Bkz. Ruznamçe 1047, III.cüz; MD LII, s.353, hüküm 946.

⁵⁴ Berdir (Bervir) Bey’in has geliri 305.000akçedir. Bkz. Ruznamçe 140, s.126.

⁵⁵ MD LXXII, s.242, hüküm 468.

⁵⁶ Bâb-ı Âsafî Nişancı Kalemi 1141, s.65.

üç ayrı hükümde; Abdurrahman Bey'in mülkiyetinde bulunan ev ve mallarının mühürlenerek mîri için zabt olunması, zarara uğrayan ahâlinin hakkının mahkeme yoluyla alınması ve kendisinin tayin olunan kapucularla merkeze gönderilmesi istenilmektedir⁵⁷.

28 Zilkâde 1006/ 29 Haziran 1598'de sâbık Niğde Sancakbeyi olan Mustafa Bey⁵⁸. 20 Rebiü'l-Ahir 1008/ 9 Kasım 1599'da Ahmed Bey⁵⁹. 1630 yılında ise Hüseyin Bey Aksaray Sancakbeyliği görevini îfâ etmişlerdir⁶⁰.

Sancakbeyi kâimmakamı olarak görev yapan kişilere gelince; bunlar sancakbeyi olmadığı zaman kendisinin yerine sancağı idare etmekle mükellef idiler. 1586 yılında Tebriz muhafazasına giden Aksaray Sancakbeyi Ahmed Bey'in, sancağı idare etmesi için bıraktığı kâimmakamı (ismi zikredilmeyen) halka zulüm ettiğinden azledilmiş ve yerine bir başka adamı olan Kethüdâ Pervane tayin edilmiştir⁶¹. Bu görevi, 1594'te Mehmed⁶², 1596'da ise Kurd⁶³ adlı kişiler yürütmüştür.

Yüzyıl boyunca ismi tespit edilebilen 24 sancakbeyinden 7'si daha önce bir başka sancağın sancakbeyliğinde bulunmuş, 1'i defterdarlık yapmış, birisi de görevde iken tahrir eminliği gibi büyük bir sorumluluk gerektiren önemli bir vazifeyi îfâ etmiştir. Diğer 15 sancakbeyi hakkında herhangi bir bilgi bulunamamıştır.

Bu noktada önemli bir problem de sancakbeylerinin kökenleridir. Fatih döneminden itibaren, yerel aristokrat ailelerin bertaraf edilerek devşirme kökenli yöneticilerin ön plana çıktığı görüşü, genel olarak kabul edilmektedir⁶⁴. Ancak, bunun tersine, M. Kunt, XVI. yüzyılın, hatta Kanûnî'nin ilk yıllarında Osmanlı sancakbeylerinin en az % 40'ının kul değil, ümera oğlu ya da akrabası olduğunu söylemekte ve 1568-1574 yılları arasında sancakbeylerinin %67,8'i taşra, %32,2'sinin merkez-saray kökenli olduğunu ifade etmektedir⁶⁵. Maalesef, hiçbir sancakbeyinin devşirme kökenli mi, yoksa yerel ailelerden mi olduğunu

⁵⁷ MD LXXIII, s.7, hüküm 14; s.18, hüküm 43; s.533, hüküm 1164.

⁵⁸ Has geliri 435.000 akçedir. Bunun 240.000 akçesi icmalli haslar, 195.000 akçesi ise ber-vech-i tekmi'dir. Bkz. Ruznamçe 201, Cüz II.

⁵⁹ Bâb-ı Âsafî Nişancı Kalemî 1141, s.17.

⁶⁰ Şerafettin Turan, "Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı", s.215.

⁶¹ MD LX, s.195, hüküm 457.

⁶² Ruznamçe 181, s.III. Cüz.

⁶³ MD LXXII, s.260, hüküm 508.

⁶⁴ Y. Yücel, "Desantralizasyon", s.660-662.

⁶⁵ M. Kunt, *Sancaktan Eyalete*, s.65-66.

ulaşabildiğimiz kaynaklardan tespit edemedik. Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda, Aksaray Sancağı yerel aristokrasisinin uzun yıllar varlığını sürdürmüş olabileceğini söyleyebiliriz. Fakat kaynaklarımızdaki verilerin bu mceradaki eksikliğinden dolayı bunun takibi maalesef yapılamamaktadır.

Sancakbeylerinin Aksaray şehrine katkıları ve ne gibi hizmetler yaptıklarına gelince; elimizdeki diğer kaynakların yanı sıra beş Vakıf Tahrir Defterinde⁶⁶, Aksaray’la ilgili olarak günümüze ulaşabilen herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır. Fakat meselenin araştırmaya açık bir alan olduğu da unutulmamalıdır.

Tablo I- Aksaray Sancakbeyleri (1522-1599)

	İsmi	Görev Tarihi	Has Geliri	Açıklamalar
1	İsim yok	1516	254.239	-
1	Sinan Bey	1522	199.241	İmam Gazâli neslinden
1	Sinan Bey	1522-1533	201.445	-
2	Hüseyin Bey	1523-1530	201.445	-
3	Süleyman Bey	1549 öncesi	250.000	-
4	Hüseyin Bey	1549-1551	208.000	Sâbık Tarsus Sancakbeyi
5	Süleyman Bey	1552-1553	-	-
6	Gazanfer Bey	1561-1562	-	-
7	Mahmut Bey	1563	-	Maraş tahrir emîni
8	Yusuf Bey	1564	-	-
9	Kasım Bey	1566	227.689	-
10	Veli Bey	1568	-	-
11	Haydar Bey	1570	-	-
12	Ali Bey	1574	-	Sâbık Antep Sancakbeyi
13	Mahmut Bey	1576	-	-
14	Kubat Bey	1579	254.250	Sâbık Karesi Defterdârı
15	İbrahim Bey	1581	259.844	Sâbık Kırkkilise Beyi
16	İlyas Bey	1583	240.000	-
17	Ahmed Bey	1583	348.000	Sâbık Kudüs Sancakbeyi
18	Ali Bey	1591 öncesi	-	-
19	Berdir Bey	1591	305.000	Sâbık Beyşehir Sancakbeyi
20	Ahmed Bey	1594	-	-
21	Mehmet Bey	1595	-	Sâbık Karahisar Beyi
22	Abdurrahman Bey	1595	-	-
23	Mustafa Bey	1598	435.000	Sâbık Niğde Sancakbeyi
24	Ahmed Bey	1599	-	-

4. Alaybeyi

Alaybeyi, bir sancaktaki timarlı sipahilerin en yüksek âmiri olup, serbest timarlara sahipti⁶⁷. Sancakbeyinden sonra sancaktaki en büyük askeri âmirdi.

⁶⁶ TK 564, MC.O.116/1, TK 565, TT 387, TK 584.

⁶⁷ Ö. L. Barkan, *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar I*, İstanbul 1943, s.287, 19; M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi*, II, s.82; Muhittin Tuş, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Konya 2001, s.61-62.

Bunlar beylerbeyi veya sancakbeyinin arzı üzerine tayin edilmekte, kadı ve beylerbeyi arzı ile de vazifelerine son verilebilmekteydi⁶⁸. Alaybeyinden sonra hiyerarşik sırayı 'çeribaşı' takip etmekteydi⁶⁹. Sefer zamanlarında çeribaşılar, kendi bölgelerindeki tımarlı sipâhilerle cebelileri toplayıp alaybeylerinin yanına getirirler, alaybeyleri de bunları sancakbeyinin kumandası altına götürürdü.

Alaybeyleri, timar tevcihi sırasında sipahilere yarar oldukları veya hizmete gelmedikleri hususuna dair bir rapor (i'lâm) takdim ederlerdi⁷⁰. Fakat esasta timar tevcihinde sancakbeyi ve beylerbeyilerin rolü çok önemlidir. Aksaray Sancağı alaybeylerinin en az 20.000, en fazla 44.450 akçelik zeâmet tasarruf ettikleri görülmektedir⁷¹.

İncelenen dönemde Aksaray ve Koçhisar kazâları bir alaybeyi tarafından idare edilmiştir. Tespit edilebilen alaybeylerinin kimlikleri hakkında tatmin edici bilgiler bulunmamaktadır. Aksaray bölgesinde geniş bir âlim, fakih ve şeyh çevresi olduğu, Anadolu Selçuklularından beri bilinmektedir. Bu dönemde özellikle İmam Gazâli soyundan gelen kişilere timar ve zeâmet verildiği, Timar ve Ruznamçe Defterleri kayıtlarından anlaşılmaktadır. Aksaray'ın bulunabilen ilk alaybeyi Hamza Çelebi'dir. Hamza Çelebi'nin 1522 ve 1522-1533 yıllarında görevli olduğunu gösteren iki farklı defter kaydı bulunmaktadır. Bu iki defter arasında hemen hemen yıl farkı olmamasına rağmen, zeâmet gelirinde çeşitlilik görülmektedir⁷².

6 Safer 944/ 15 Temmuz 1537'de Aksaray Alaybeyi Mahmud adlı bir kişidir⁷³. 27 Şaban 961/ 28 Temmuz 1554 tarihinde ise Aksaray Alaybeyi olan Hamza, savaş esnasında, düşmana karşı savaşmayıp yüz çevirdiği için bu görevden azledilmiş, yerine Beyşehir Sancağı'nda zeâmet tasarruf eden, Murat tayin edilmiştir⁷⁴. 21 Şevval 967/ 15 Temmuz 1560 tarihli bir hükümde, Aksaray

⁶⁸ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991, s.50.

⁶⁹ M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi*, II, s.78.

⁷⁰ "... ber-müceb-i defter mahlûl olmağın, yine nahiye-i Ereğli'de 424 akçelik tımarı tasarruf ederken fevt olan İbrahim oğlu Mehmed nâm sipahinin oğlu İsmail Alaybeği Mahmud arzı mücibince tevcih olundu". TT 188, s.109; "... mezkur Bağdad hizmetine varmayub Aksaray Alaybeği arz itmeğın Niğde Sancağı'nda 3000 akçelik tımarıdan ma'zûl olan Abdi Çavuş'a 301 akçe ziyadesiyle tevcih olundu". TT 188, s.111.

⁷¹ Bkz. Tablo II.

⁷² 928-939/ 1522-1533'de zeâmet geliri 22.199 akçedir. Bkz. TT 392, s.308; 929/ 1522'de zeâmet geliri; 18.713 akçesi timar, 7.221 akçesi eşkincili olmak üzere toplam 25.934 akçedir. Bkz. TT 118, s. 335, 336.

⁷³ TT 188, s.109.

⁷⁴ Zeâmet geliri 22.339 akçedir. Bkz. KK Ruus 212, s.74.

alaybeyi iken ölen Şeyullah Hamza Bey'in, zeâmetinin oğulları arasında taksim edilmesi istenilmektedir. Zeâmet geliri belirtilmeyen, Hamza Bey, Aksaray'ın önemli ailelerinden biri olan Şeyullahlara mensuptur⁷⁵. Görev yaptığı dönem ise, 1560 öncesi olmalıdır⁷⁶. 14 Zilhicce 970/ 4 Ağustos 1563'de, Karaman'ın kadim Ocak Erenlerinden olan Kaya Bey, Aksaray Alaybeyliği görevine getirilmiştir⁷⁷.

978-992/ 1571-1584 arasında alaybeyi olarak kaydedilen, 6 tane Mehmed bulunmaktadır. Bunlardan hangilerinin aynı ya da farklı kişiler oldukları tespit edilemediğinden, ayrı ayrı verilerek, geçtiği yerler belirtilmiş ve numaralandırma yoluna gidilmiştir. 1571'de I. Mehmed⁷⁸, 1575'de Aksaray ve Konya sancaklarında zeâmet tasarruf eden II. Mehmed⁷⁹. 1576'da III. Mehmed⁸⁰. 15 Cemâziye'l-Evvel 987/ 10 Temmuz 1579'da IV. Mehmed⁸¹. 991/1583'de V. Mehmed⁸². 992/1584'de VI. Mehmed⁸³. 1585'te Aksaray Alaybeyi olan İbrahim, Tebriz muhafazasına memur iken zeâmeti mahlûl olmuş, alaybeylik 24 Zilkâde 993/ 17 Kasım 1585'de Ali'ye tevcih edilmiştir⁸⁴. Tespit edilebilen, en son alaybeyi olan İbrahim'e, Şevval 997/ Ağustos 1589'da tezkeresi verilmiştir⁸⁵.

Buradaki 15 alaybeyinden 2'sinin yerel nüfuzlu ailelerden 1'inin de Karaman ümerâsından olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo II- Aksaray Alaybeyleri (1522-1589)

	İsmi	Görev Tarihi	Geliri	Açıklamalar
1	Hamza Çelebi	1522-1533	22.199	İmam Gazâli nesli
1	Hamza Çelebi	1522	25.394	İmam Gazâli nesli
2	Mahmud	1537	-	
3	Hamza	1554 öncesi	-	-
4	Murat	1554	22.339	Beyşehir zeâmet sahiplerinden

⁷⁵ Moğol bakiyyesi olan Tatarân-ı Şeyullah kabilesi reisinin ve evlatlarının 1483'ten 1583'e kadar yüzyıl boyunca timar ve zeâmet tasarruf ettiği anlaşılmaktadır. Bkz. D. Yörük, *Aksaray Sancağı*, s.75-76, 189-194.

⁷⁶ MD IV, s.104, hüküm 1046.

⁷⁷ Zeâmet geliri 20.500 akçedir. Bkz. Ruznamçe 17, s.820

⁷⁸ Zeâmet geliri 28.300 akçedir. Bkz. MD XIII, s.100, hüküm 696; s.248, hüküm 1822.

⁷⁹ Zeâmet geliri 36.399 akçedir. Bkz. Ruznamçe 41, s.400.

⁸⁰ Zeâmet geliri belirtilmemiştir Bkz. MDZ III, s.138, hüküm 349

⁸¹ Zeâmet geliri 42.059 akçedir. Bkz. TT 599, s.574.

⁸² 34.050 akçesi Aksaray'dan 2682 akçesi Konya'dan olmak üzere toplam 36.732 akçe zeâmet tasarruf etmektedir. Bkz. TK 303, s.4/a.

⁸³ Zeâmet geliri 44.450 akçedir. Bkz. Ruznamçe 1047, cüz I.

⁸⁴ Alaybeyi İbrahim'in zeâmet geliri 30.000 akçe iken, Ali'nin zeâmeti 20.000 akçedir. Bkz. Ruznamçe 140, s.120; Ruznamçe 99, cüz II.

⁸⁵ Zeâmet geliri 37.900 akçedir. Bkz. Ruznamçe 133, cüz I.

5	Şeyullah Hamza Bey	1560 öncesi	-	Şeyullah ailesinden
6	Kaya	1563	20.500	Karaman'ın kadim Ocak Erenleri'nden
7	Mehmet	1571	28.300	-
8	Mehmet	1575	36.399	-
9	Mehmet	1576	-	-
10	Mehmet	1579	42059	-
11	Mehmet	1583	36732	-
12	Mehmet	1584	44.450	-
13	İbrahim	1585 öncesi	30.000	-
14	Ali	1585	20.000	-
15	İbrahim	1589	37.900	-

5. Mîralem

Mîralem; mehterân-ı tablu alem denilen saltanat sancakları ile mehterhâne takımını ihtiva eden bölüklerin baş âmiridir. Sefer zamanında sancakların önünde yürür ve ak alem denilen sancağı taşırdı⁸⁶. Padişahlar sefere katılmayı terk ettikleri zaman mîralem de seferde sancak taşınması geleneği kalkmıştır. Vazifeye tayinleri dolayısıyla vezir, beylerbeyi ve sancakbeylerine padişah tarafından verilen sancak ve tuğlar “mîralem” vasıtasıyla gönderilir ve bunlardan âdat alırdı. Her rütbeye göre aldığı âdat farklıydı⁸⁷. Saraydaki üzenği ağalarının yüksek derecelilerinden olan mîralem, terfi ettikleri takdirde sancakbeyi olurlardı.

İncelenen döneme ait tespit edilebilen mîralem şunlardır: 16 Şaban 922/ 12 Kasım 1516 ve 929/1522'de İmam Gazâli neslinden Çelebi Bey⁸⁸, 946/1539 yılından önce görev yaptığı bilinen İmam Gazâli neslinden Halil⁸⁹, 18 Safer 946/ 5 Temmuz 1539'da yine İmam Gazâli neslinden Mustafa⁹⁰ Aksaray Mîralemi olarak görülmektedirler⁹¹. Yukarıda adı geçen bu üç kişinin aynı aileden olma ihtimali yüksektir. Zira baba isimleri ve İmam Gazâli neslinden geliyor olmaları buna delâlet etmektedir⁹².

⁸⁶ Midhat Sertoğlu, *Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s.226.

⁸⁷ M. Z. Pakalın, *Tarih Deyimleri*, II, İstanbul 1993, s.543.

⁸⁸ 1516'da timar geliri 9.222 akçedir. Bkz. TT 58, s.174; 1522'de timar geliri 16.121 akçedir. Bkz. TT 118, s.336.

⁸⁹ Timar geliri 7.580 akçedir. Bkz. Ruznamçe 4, s.605.

⁹⁰ Timar geliri 7.580 akçedir. Bkz. Ruznamçe 4, s.605, 666.

⁹¹ Timar geliri 7.580 akçedir. Bkz. Ruznamçe 4, s.605, 666.

⁹² “Mîralem-i Liva-i Aksaray, Çelebi Beğ veled-i Paşa Beğ, an-evlâd-ı İmam Gazâli”, bkz. TT 118, s.336; “Mîralem-i Liva-i Aksaray, Mustafa veled-i Halil b. Paşa Beğ, an-evlâd-ı İmam Gazâli, an-tahvil-i pedereş,”, bkz. Ruznamçe 4, s.605, 666.

24 Zilkâde 969/ 26 Temmuz 1562’de Şeyh Durmuş evlâdından Şaban⁹³, 14 Cemâziye’l-Evvel 978/ 16 Ağustos 1570’de Şeyh Turasan evlâdından başka bir Şaban⁹⁴; 991/1583’de de diğer bir Şaban⁹⁵ Aksaray Mîralemlîği görevini yürütmüşlerdir. Bu dönemde rastlanılan son mîralem ise, 12 Rebiü’l-Evvel 1007/ 13 Ekim 1598’de, Hüseyin⁹⁶ adlı bir kişidir.

Yukarıda belirtilen yedi kişiden üçünün İmam Gazâli, birinin Şeyh Durmuş diğerinin de Şeyh Turasan ailelerinden gelmiş olması, mîralemlik görevini ifa edecek kişilerin köklü, soylu ve en azından dinî karakteri ön planda olan ailelerden seçildiğini göstermektedir.

Tablo III- Aksaray Mîralemli (1516-1598)

	İsmi	Görev Tarihi	Geliri	Açıklamalar
1	Çelebi Bey	1516	9.222	İmam Gazâli neslinden
1	Çelebi Bey	1522	16.121	İmam Gazâli neslinden
2	Halil	1539’dan önce	7.580	İmam Gazâli neslinden
3	Mustafa	1539	7.580	İmam Gazâli neslinden
4	Şaban	1562	15.574	Şeyh Durmuş evlâdından
5	Şaban	1570	29.400	Şeyh Turasan evlâdından
6	Şaban	1583	9.500	-
7	Hüseyin	1598	15.550	-

6. Serasker (Çeribaşı)

Serasker (Çeribaşı); *sipâhi, müselleme, voyruk, çingene, yörük, tatar, evlâd-ı fâtihân ve akıncı* gibi askeri teşekküllerin zâbitlerine denir⁹⁷. Sipâhi çeribaşısı, tasarruf ettiği dirliğin bulunduğu sancakta otururdu. Sancakta alaybeyinden sonra en yüksek rütbeli sipâhi subayı olup, serbest timar tasarruf ederdi⁹⁸. Sancakbeyi, hiçbir şekilde seraskerin serbest timarına müdahale edemezdi⁹⁹. Memur olduğu yerde asayişin sağlanması, sefer halinde ve muhafaza hizmetlerinde eşkinici neferleri çıkartmanın yanında, sefer sonunda gereken muâfiyetleri tahsil etmek de görevleri arasında idi¹⁰⁰. Sancaktaki timar nâhiyelerinin komutanı olan serasker (çeribaşı), atlı hizmet yapmakla

⁹³ Timar geliri 15.574 akçedir. Bkz. Ruznamçe 16, s.486 .

⁹⁴ Timar geliri 29.400 akçedir. Bkz. MD VIII, s. 31, hüküm 361.

⁹⁵ Timar geliri 9.500 akçedir. Bkz. TK 303, s.10/b.

⁹⁶ Timar geliri 15.550 akçedir. Bkz. Ruznamçe 225, Cüz III.

⁹⁷ Abdülkadir Özcan, “Çeribaşı”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s.270.

⁹⁸ H. İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1987, s.XXVIII, dipnot 162.

⁹⁹ A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, III, s.415.

¹⁰⁰ M. Z. Pakalın, *Tarih Deyimleri*, I, s.353; M. A. Ünal, *Harput Sancağı*, s.47.

yükümlüydü. Seraskerlerin timar gelirlerinin miktarı ise 6.000 ile 16.274 akçe arasında değişebilmekteydi¹⁰¹.

Tespit edilebilen ilk Aksaray seraskeri, Apardı Hamza'dır. Mezkur Hamza'nın 1483 yılından önce görev yaptığı ve 'serasker-i köhne' olduğu belirtilmiş, timar gelirine karşılık, sefer esnasında bizzat savaşa katılmak, ve yanında dört zırlı (cebeli) asker, bir çadır ve bir yardımcı asker (gulam) götürmekle mükellef olduğu kaydedilmiştir¹⁰². 1483'de seraskerlik görevini Çelebi adında bir şahıs yürütmektedir. Çelebi de Apardı Hamza gibi herhangi bir şekilde savaş olduğunda sefere bizzat katılmanın yanında, bir zırlı asker, bir yardımcı asker ve küçük bir çadır götürmekle yükümlüdür¹⁰³. 1483-1516 yılları arasında bu askerî görevi kimlerin yaptığı maalesef bilinmemektedir. 1516'da Hüsrev adlı bir kişinin¹⁰⁴, 1522, 1522-1533 tarihleri arasında da, İmam Gazâli neslinden ve eskiden beri timar tasarruf eden, Paşa Bey'in getirildiği anlaşılmaktadır¹⁰⁵. 5 Temmuz 1539'da, Aksaray nâhiyesi seraskerliği görevini yapan Mustafa'nın Aksaray Mîralemliği'ne atanmasından¹⁰⁶ sonra boşalan seraskerliğe İmam Gazâli neslinden (daha önce Saidili seraskeri) olan Ağa veled-i Münam b. Halil Bey tayin edilmiştir¹⁰⁷.

Kaynaklarda Aksaray nâhiyesi seraskeri için sadece bir yerde çeribaşı terimi kullanılmıştır. 1570 yılında, Aksaray çeribaşısı olan Mirza¹⁰⁸ için Aksaray Beyi'nin, Kıbrıs Seferi'nden beri hizmette bulunmadığı ve görevini aksattığı şeklindeki arzı üzerine, bu göreve İbrahim adlı bir sipâhi tayin edilmiştir¹⁰⁹. 1576'da ise, Aksaray nahiyesi seraskerliği tekrar Mirza adlı bir şahsa tevcih edilmiştir¹¹⁰.

Koçhisar Kazâsı Çeribaşıları (seraskeri) hakkında tatmin edici bilgiler bulunamamıştır. 1570 tarihli bir Mühimme hükmünden, bunlardan sadece ikisinin adı tespit edilebilmiştir. Birincisi, Koçhisar Çeribaşısı olan Mirza¹¹¹

¹⁰¹ Nicoara Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devleti'nde Timar* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1985, s.83.

¹⁰² Timar geliri 13.332 akçedir. Bkz. Maliyeden Müdevver Defter (MAD) 567, s.113.

¹⁰³ Timar geliri 7.154 akçedir. Bkz. MAD 567, s.108.

¹⁰⁴ Timar geliri 13.537 akçedir. Bkz. TT 58, s.173.

¹⁰⁵ Timar geliri 7.453 akçedir. Bkz. TT 118, s.338; TT 392, s.309.

¹⁰⁶ Timar geliri 7.452 akçedir. Bkz. Ruznamçe 4, s.666.

¹⁰⁷ Timar geliri 3.213 akçedir. Bkz. Ruznamçe 4, s.666.

¹⁰⁸ Timar geliri 8.000 akçedir. Bkz. MD VIII, s.120, hüküm 120.

¹⁰⁹ Timar geliri 2.999 akçedir. Bkz. MD VIII, s.120, hüküm 120.

¹¹⁰ Timar geliri 7.653 akçedir. Bkz. Ruznamçe 48, s.349.

¹¹¹ Timar geliri 3.000 akçedir. Bkz.

diğeri de; Karaman Beylerbeyi'nin sefere gelmesi emredildiği halde gelmediği, sipahi toplamaya hazır olmadığı ve çeribaşılık vazifesini aksattığı şeklindeki arzı üzerine, adı geçen Mirza'nın yerine getirilen Himmet adlı birisidir¹¹².

Tablo IV- Aksaray Seraskerleri (Çeribaşları) (1483-1570)

	İsmi	Görev Tarihi	Geliri	Kazâsı	Açıklamalar
1	Apardı Hamza	1483 öncesi	13.332	Aksaray	-
2	Çelebi	1483	7.154	Aksaray	-
3	Hüsrev	1516	13.537	Aksaray	-
4	Paşa Bey	1522-1533	7.453	Aksaray	İmam Gazâli neslinden
5	Mustafa	1539 öncesi	7.452	Aksaray	-
6	Ağa	1539	3.213	Aksaray	İmam Gazâli neslinden sâbık Saidîli seraskeri
7	Mirza	1570 öncesi	8.000	Aksaray	-
8	İbrahim	1570	2.999	Aksaray	-
s9	Mirza	1576	7.653	Aksaray	-
10	Mirza	1570 öncesi	3.000	Koçhisar	-
11	Himmet	1570	7.900	Koçhisar	-

7-Çerisürücü

Çerisürücü; çeribaşının (serasker) idaresi altında çalışan, sipâhilerin küçük zabitlerindendi. Bunlar, terfi edince çeribaşı olurlardı¹¹³. Asıl vazifeleri, sefer zamanında sorumlu oldukları nâhiyeden timarlı sipâhileri ve cebelileri toplayıp çeribaşıyla birlikte alaybeyinin komutası altına girmektir.

Aksaray'ın bilinen ilk çerisürücüsü Kütük Mehmed isimli bir timarlıdır. Ona 1483 yılında 7 köy ve 15 mezraanın divâni gelirleri serbest timar olarak verilmiş; buna karşılık Kütük Mehmed de, sefer zamanında, kendisinin yanında üç cebeli (zırhlı), bir yardımcı asker (gulam) ve bir çadır getirmekle mükellef tutulmuştur¹¹⁴. 1516 yılında ise, İsmail adlı bir zâtın Aksaray çerisürücüsü olduğu belirtilmiştir¹¹⁵.

Tespit edilebilen tek Koçhisar Çerisürücüsü, 1522 yılında görev yapan İsmail'dir¹¹⁶. Bunun 1516 yılında Aksaray Çerisürücüsü olan İsmail ile aynı kişi

¹¹² Timar geliri 7.900 akçedir. Ancak bu timarı Aksaray'da tasarruf etmektedir. Bkz. MD VIII, s.77, hüküm 853.

¹¹³ M. Z. Pakalın, *Tarih Deyimleri*, I, s.354.

¹¹⁴ Timar geliri 10.583 akçedir. Bkz. MAD 567, s.118-119.

¹¹⁵ Timar geliri 4.257 akçedir. Bkz. TT 58, s.180.

¹¹⁶ Timar geliri 5.104 akçedir. Bkz. TT 118, s.353.

olma ihtimali yüksektir. Zira her iki İsmail'in timarını oluşturan birimler ve hâsıllar aynıdır¹¹⁷.

Tablo V- Aksaray Çerisürücüleri (1483-1522)

	İsmi	Görev Tarihi	Geliri	Kazâsı	Açıklamalar
1	Kütük Mehmed	1483	10.583	Aksaray	-
2	İsmail	1516	4.257	Aksaray	-
3	İsmail	1522	5.104	Koçhisar	-

B- KAZÂ İDÂRESİ

1. Kadı

Osmanlı taşra teşkilâtında iki temel ögeden biri sancak, diğeri kazâdır. Bu sebeple kadı şehir tanımının içinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü o, bulunduğu yerde her türlü adlî işlere bakan bir yargı adamı olduğu gibi aynı zamanda beledî ve mülkî işleri takip eden bir yöneticidir¹¹⁸.

Osmanlı adliye teşkilatının temel taşı olan kadılar, buldukları yerin hem hâkimi, hem belediye başkanı, hem de halkın her konuda müracaat edebileceği sosyal güvenlik makamıydı¹¹⁹.

Kadılar, medrese tahsili görüp, icâzet alarak mülâzemet edenler arasından tayin edilirdi. Medreseden çıkıp kadıasker divanına mülâzemet edenler, müderris olmak istemeyip kadılık etmek isterlerse doğrudan doğruya kazâ kadılıklarına atandıkları gibi, bir süre öğretim faaliyetinde bulunup, sonra kadı olmak isteyenler de müderrisliklerinin derecelerine göre kazâ, sancak veya eyâletlerden birine tayin edilebilirlerdi¹²⁰. Kaza merkezlerine bağlı nâhiyeler de ise, bu görevi nâipler yürütürdü.

¹¹⁷ “Hoca Esenlü cemaati, Göremez köyü ve Kiliseliköy mezrası” Bkz. TT 58, s.180; TT 118, s.353

¹¹⁸ Osmanlı kadısı ile ilgili bkz. İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Ankara 1994; Tayyib Gökbilgin, “XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesinin Rolü”, *IV. Türk Tarih Kongresi 10-14 Kasım Ankara 1948*, Ankara 1952, s.433-444; Ebül'ulâ Mardin, “Kadı”, *İA*, VI, Eskişehir 1997, s.42-46; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1984, s.83-144; M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi*, II, s.69-73; Gülgün Üçel-Aybet, “16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hukuk Müessesesinin Önemi”, *X. Türk Tarih Kongresi Ankara 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler*, V, Ankara 1994, s.2147-2154.

¹¹⁹ A. Akgündüz, “Şer'îye Sicilleri, Osmanlı Hukukunda Adliye Teşkilâtının Yapısı ve Fonksiyonları, Şer'îye Sicillerinin Toplu Kataloğu” *Şer'îye Sicilleri I*, İstanbul 1988, s.68.

¹²⁰ İ. H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s.87.

Kadınların tayin, azil ve yer değiştirme gibi özlük işleri Kadıaskerlere ait olup, Rumeli yakasındaki kadınların atanması Rumeli Kadıaskeri'nin, Anadolu yakasındaki kadınların atanması ise Anadolu Kadıaskeri'nin yetkisi dahilindeydi¹²¹.

Kadınların görev ve yetkileri oldukça genişti. Padişah berâtı ile tayin olunan kadınların asıl görevi, ahali arasındaki anlaşmazlıkları çözümlenmekle birlikte, sultanın emrettiği her hususta hüküm vermekle yetkili kılındıklarından idarî, malî, iktisadî, askerî, beledî ve örfî işlerle de uğraşmakta idiler¹²².

Hukukî açıdan kadı, şer'î mahkemenin reisiydi. Her türlü anlaşmazlıklar ve cezaî müeyyideyi gerektiren suçlar *meclis-i şer'* veya *mahfil-i kazâ* denilen mahkemede çözümlenirdi¹²³. Her çeşit davayı dinleyip çözümlenmek ve hükme bağlamanın yanında, alacak, borç, miras, nikah akdi, yetim mallarının korunması, korunmaya muhtaçlara vasî tayini, vakıfların taşınır ve taşınmaz mallarının denetimi, arazi ihtilâfî ve ehl-i örf ile reâyâ arasındaki anlaşmazlıklar da kadı tarafından halledilirdi¹²⁴. Şehrin asayişini hususunda da şehirdeki diğer idarecilerle birlikte hareket etmekteydiler. Ehl-i örf zümresinden olan subaşı ve muhtesip, kadının denetiminde olduğu halde, kadının verdiği hükmün icrası ancak bunlar sayesinde mümkündü¹²⁵.

Kadı, aynı zamanda bulunduğu şehrin belediye başkanı idi. Bu hususta kendisine şehir kethüdası, muhtesip, pazarbaşı, mimarbaşı, çöpşubası ve esnaf kethüdası yardım ederdi. Şehrin düzen ve temizliği, narhların hakkaniyete uygun olması, günlük ve haftalık pazarların düzenli bir şekilde kurulması gibi belediye ve zabıta işleri de kadınların vazifeleri arasında idi¹²⁶.

Askeri görevleri arasında avâız hânelerinin tespiti, avâız vergileri ile kürekçi bedelinin toplanması ve askerinin zâhire tedârîki gibi görevleri de bulunmakta idi¹²⁷.

¹²¹ İ. H. Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s.87; İ. Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, Ankara 1990, s.27; M. A. Ünal, *Harput Sancağı*, s.51.

¹²² E. Mardin, "Kadı", s.441; Y. Yücel, "Desantralizasyon", s.667; Ö. Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.8.

¹²³ M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi*, II, s.69.

¹²⁴ Ö. L. Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, III/5-6, Ank.1968, s.2; M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, II, s.121.

¹²⁵ İ. Miroğlu, *Kemah Sancağı*, s.28.

¹²⁶ M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi*, II, s.68; M. Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri", s.51.

¹²⁷ Y. Yücel, "Desantralizasyon", s.667.

Yukarıda kısaca görevleri belirtilen kadılık müessesesi, orta ve yeni çağlarda, bütün Türk ve İslam devletlerinde olduğu gibi, Osmanlı imparatorluğunda da, daima önemli vazifeler görmüş, devlet hayatında çok önemli bir rol oynamıştır. Bu yüzden, Osmanlı devlet muamelâtında kendisine en çok ihtiyaç duyulan ve en çok başvurulan teşkilat kadılık müessesesi olmuştur¹²⁸.

Kadılar, kazâ bölgelerinin mahkeme işlerini doğrudan kendisine bağlı veya dolaylı olarak kendisine karşı sorumlu olan çok sayıda personel ile birlikte yürütmekteydi. Bunların başında şüphesiz nâip geliyordu. Nâip, kadıların en önemli yardımcılarıydı. Kadı görev yaptığı kazânın dahilinde bulunan her nâhiyeye bir nâip tayin ederdi. Nâip, kadının burada yapması gereken işleri yürütürdü. Bunlar, kadı adına davalara bakmanın yanında katl hırsızlık, yol kesme gibi hadiseler için de keşfe çıkarlardı¹²⁹. Ayrıca kadıya, yine, yargı işlerinde yardımcı olan muhızırbaşı ile emrindeki muhızırlar, asesbaşı ve asesler gibi görevliler de bulunuyordu¹³⁰.

Bu araştırma çerçevesinde isimleri tespit edilebilen Aksaray kadıları şunlardır: 1500'de Mevlânâ Seydi Mahmud¹³¹, 1522 öncesinde Mevlânâ Süleyman¹³², 1522'de Mustafa Çelebi¹³³, 1522-1533'de Mevlânâ Muslihiddin¹³⁴ Aksaray kadılığı yapmışlardır.

1570 ve 1571'de Aksaray kadısı olan Mevlânâ En'am'ın ise aynı zamanda Karaman mukâtaat müfettişi olduğunu anlıyoruz¹³⁵. Mevlânâ En'am aynı sıfatla 1573 yılında Konya¹³⁶, 1577 tarihlerinde de Lârende kadısı olarak görev yapmıştır¹³⁷. 1576'da Aksaray kadısının Lütfullah, nâibinin ise Cemal

¹²⁸ T. Gökbilgin, "Kadılık Müessesesinin Rolü", s.433.

¹²⁹ M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi*, II, s.70; H. İnalçık, "Mahkeme", *İA*, VII, Eskişehir 1997, s.150; Bayram Ürekli, "17. Yüzyılda Osmanlı Taşra Teşkilâtında Görevliler: Konya Örneği", *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 7-9 Nisan 1999*, Konya 2000, s.712.

¹³⁰ M. A. Ünal, *Harput Sancağı*, s.54.

¹³¹ TT 40, s.815.

¹³² TT 455, s.632.

¹³³ 3.160 akçelik eşkincili timara sahiptir. Bkz. TT 118, s.336 .

¹³⁴ 2.520 akçelik timar gelirine sahiptir. Bkz. TT 392, s.308; Mevlânâ Muslihiddin 1516'da Konya kadısıdır. Bkz. TT 58, s.190.

¹³⁵ MD XIV, s.804, hüküm 1166; aynı defter s.820, hüküm 1193; Konya Şer'iyeye Sicili (KŞS), II, s.19.

¹³⁶ MD XXI, s.123, hüküm 299.

¹³⁷ MD XXIX, s.2, hüküm 3; aynı defter, s.162, hüküm 392.

olduğu belirtilmiştir¹³⁸. 1577 ve 1578 tarihlerinde Aksaray kadısı olarak Mevlânâ Nuh'un adı zikredilmektedir. Bu kişinin de Mevlânâ En'am gibi, Karaman eski ve yeni hasları mukâtaalarının ve mallarının müfettişi olduğu görülmektedir¹³⁹. Mevlânâ Nuh, aynı unvanla 1579 yılında Lârende kadılığı görevine atanmıştır¹⁴⁰.

1584 tarihinde Aksaray Kazâsı'nda 5'i şehir merkezinde, 5'i de köylerde yazılmış 10 adet kadı bulunmaktadır. Ancak bunlardan hangisinin şehir kadısı hangilerinin mâzül olduğu belirtilmemiştir¹⁴¹. 1585'de ise Mevlâna Bayram, bu vazifeyi icra etmiştir¹⁴².

1594'de ismi belirtilmeyen Aksaray Kadısı'na gönderilen bir hükümde; önceden Niğde kadısı olup Aksaray'da ikâmet eden Kadı Derviş Mehmed ve adamı Mirza'nın, Aksaray sâkinlerinden Kadı Ramazan ve eşkıyadan 5 adamı ile yollarını kesip Derviş Mehmed'i öldürdükten sonra boğazladığı bildirilmekte ve Kadı Ramazan'ın hakkında gerekli işlemin yapılması istenmektedir¹⁴³.

1568 yılında ve öncesinde Aksaray nâibi olarak görev yapan Muslihiddin'in niyâbetlik görevine son verildiği belirtilmekle birlikte yerine kimin getirildiği zikredilmemiştir. Görevine son verilmesine gerekçe olarak da, yerli olması hasebiyle ehl-i fesada yardım ettiği belirtilmiştir¹⁴⁴.

Tablo VI- Aksaray Kadıları (1500-1594)

	İsmi	Görev Tarihi	Geliri
1	Mevlânâ Seydi Mahmud	1500	-
2	Mevlânâ Süleyman	1522 öncesi	-
3	Mustafa Çelebi	1522	3.160
4	Mevlânâ Muslihiddin	1522-1533	2.520
5	Mevlânâ En'am	1570-1571	-
6	Mevlânâ Lütfullah	1576	-
7	Mevlânâ Nuh	1577-1578	-
8	Mevlânâ Bayram	1579	-
9	Kadı Ramazan	1594	-

¹³⁸ MDZ III, s.138, hüküm 349.

¹³⁹ MD XXVIII, s.359, hüküm 923; MD XXX, s.230, hüküm 538; MD XXXIII, s.297, hüküm 611; MD XXIX, s.2 hüküm 3; aynı defter, s.162, hüküm 392; MD XXX, s.241, hüküm 567.

¹⁴⁰ MD XXXXI, s.76, hüküm 166; s.175, hüküm 386; s.184, hüküm 411; s.283, hüküm 608; s.385, hüküm 824.

¹⁴¹ Bkz. D. Yörük, *Aksaray Sancağı*, s.82.

¹⁴² MD LXXIII, s.341, hüküm 751.

¹⁴³ MD LXXII, s. 197, hüküm 270; s.242, hüküm 469.

¹⁴⁴ MD VII, s.632, hüküm 1762.

2. Subaşı

Eski Türk devletlerinin hepsinde yaygın bir memuriyet adı olarak kullanılmasına rağmen subaşılık, daha çok askeri bir terimi ifade eder. Subaşı, Osmanlılardan önceki Türk devletlerinde ordu komutanı ve baş kumandan vazifesini ifa ederken, zamanla önemini yitirmiş, köy, kasaba, kazâ, sancak ve diğer büyük merkezlerde emniyet ve asayiş sağlamakla görevlendirilmiştir¹⁴⁵. Köy ve kasabalarda “il subaşıları”, sancaklarda ve diğer büyük merkezlerde görev yapanlara ise “şehir subaşısı” denilirdi¹⁴⁶.

Subaşılar, ehl-i örf zümresinden olup kadının hükümlerinin uygulanmasında önemli bir rol oynamaktaydılar. Subaşılar, başlangıçta merkezden atanırken zamanla beylerbeyi ve sancakbeyi tarafından atanmaya başlamışlardır¹⁴⁷.

“Zâim” veya “zâimü'l-vakt” da denilen subaşının emri altında asesbaşı, asesler kethüdâsı ile aseslerden müteşekkil bir emniyet kuvveti mevcuttu. Bunlar hep birlikte hem asayiş koruyorlar, hem de hasıl olan “bâd-ı hevâ” resimlerini ve bazı şehir içi mukataa gelirlerini topluyorlardı¹⁴⁸. Genellikle serbest olmayan timarlardaki bâd-ı hevâ ve cerîme resimlerinin bir kısmı sancakbeyi ve subaşı, bir kısmı da dirlik sahibine aitti. Nitekim Aksaray Sancağı'nda da serbest olmayan timarların bâd-ı hevâ ve arûsiye resimlerinin yarısının timarlı sipahilerin, diğer yarısının da sancakbeyinin olduğu görülmektedir¹⁴⁹.

Öte yandan, Aksaray ve Koçhisar kazâlarında ayrı ayrı birer subaşının bulunduğu, ancak isimlerinin zikredilmediği 1572 tarihli sürgün defterinden anlaşılmaktadır. Bu defterdeki kayıtlara göre, Aksaray Kazâsı'nda 1 kişi, Koçhisar Kazâsı'nda ise 3 kişi herhangi bir şekilde ehl-i örfden (görevli) olmadıkları halde subaşılar yanında gezerek halka zulmettikleri belirtilip,

¹⁴⁵ Bkz. Mücteba İlgürel, “XVII. Yüzyıl Balıkesir Şer'iyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara 1981, s.1276; Aynı Müellif, “Subaşılık Müessesesi”, *JTS*, VII, İstanbul 1983, s.251-252; J.H. Kramers, “Subaşı”, *İA*, XI, Eskişehir 1997, s.78-79; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.141, 3 nolu dipnot; M.Z. Pakalın, *Tarih Deyimleri*, III, s.259-261; G. Üçel-Aybet, “Hukuk Müessesesinin Önemi”, s.2153.

¹⁴⁶ A. Akgündüz, “Şer'iye Sicilleri”, s.74.

¹⁴⁷ M. İlgürel, “Subaşılık Müessesesi”, s.254.

¹⁴⁸ M. Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi*, II, s.62-63.

¹⁴⁹ Sancakbeyi gelirleri için bkz. TK 303, s.3/b; TK 131, s.13/b.

bunların ehl-i fesâd ve yaramaz oldukları tahrir eminine bildirilmiş ve sürgün edilmeleri istenilmiştir¹⁵⁰.

3. Asesbaşı ve Asesler

Asesler, subaşının yanında geceleri çarşı ve pazarları bekleyen kimselerdi. Bu vazifelerine karşılık dükkân sahiplerinden belli bir ücret alırlardı. Genellikle şehirdeki dükkân sahiplerinin güven duydukları kimseler arasından seçilirlerdi. Geceleri sabaha kadar kendi görev bölgelerindeki çarşıları dolaşıp dükkânları beklemekte olan asesler, herhangi bir hırsızlık olayında şayet suçlu bulunamazsa, çalınan eşyayı tazmin etmek zorunda idiler¹⁵¹.

Bulunduğu yerin kadısının denetimi altında çalışan asesbaşının tayini, kadının teklifi üzerine padişah tarafından gerçekleştirilirdi. Subaşılardan gece aldığı zâbita cezasının belli bir oranı asesbaşına ait olup ayrıca kömür ve odundan, meyhanelerden, evlenenlerden de ücret alırlardı¹⁵².

Aksaray'ın tespit edilebilen tek asesbaşısı, 1551'de görev yapan ve aynı tarihte mazûl olan Arslan adlı bir kişidir¹⁵³.

Yukarıda zikredilen ehl-i örfün dışında, kale dizdarı, kale muavini, kale mustahfizları, şehir kethüdası, yasakçılar, nâzır-ı emval, âmil, cizye emini vs. gibi taşra görevlileri bulunmaktaysa da Aksaray'da bu vazifeleri ifa eden kişileri tespit edemediğimizden söz konusu görevliler mevzûya dahil edilmemişlerdir.

Sonuç

XVI. yüzyılda Aksaray Sancağı'nda görev yapan ehl-i örfen, hakkında bilgi edinebildiklerimiz daha çok Aksaray'ın köklü, siyasî ve dinî bakımdan nüfûzlu ailelerine mensup kişilerdir. Bunlar İmam Gazâli soyundan gelen Sinan Bey ve Paşa Bey evlatları, Moğol bakiyesi olan Tatarân-ı Şeyullah kabîlesine mensup Şeyullahlar ve Bulargı Bey evlatları gibi mahallî nüfûzlu aileler ile Şeyh Turasan ve Şeyh Durmuş'un aile ve efratlarıdır. Bu aileler yaptıkları vakıf eserleri ile Aksaray'da silinmez izler bırakmışlardır. Paşa Bey'in oğlu Çelebi Bey, şehir merkezinde bir mektebhâne inşa etmiş¹⁵⁴ ayrıca kendi nesli için evlat vakfı¹⁵⁵ kurmuş, Sinan Bey oğlu Hamza Bey ise Selime köyünde bir mescid¹⁵⁶,

¹⁵⁰ Bkz. KK Mevkûfat 2551, s.32, 73, 73.

¹⁵¹ Ö. Ergenç, *Ankara ve Konya*, s.71-72.

¹⁵² Abdülkadir Özcan, "Asesbaşı", *DİA*, III, İstanbul 1991, s.464.

¹⁵³ Timar geliri 1.700 akçedir. Bkz. KK Ruûs 210, s.1.

¹⁵⁴ TK 584, s.82/b.

¹⁵⁵ TK 584, s.84/b.

¹⁵⁶ TK 584, s.79/b.

buna ilaveten Aksaray'da bir mektebhâne¹⁵⁷ yaptırmıştır. Karaman ümerâsından Bulargı Bey oğlu Mevlânâ Muslihiddin de bir mektebhâne¹⁵⁸, kendi soyundan gelenlerin faydalanması için evlat vakfı¹⁵⁹ tesis etmiştir. Şeyullahlardan Ali Bey b. Şeyullah cüz vakfı¹⁶⁰, Şeyh Turasan Dede¹⁶¹ ve halifesi Kara Abdal¹⁶² birer zâviye inşa etmişler, kalıcı olması için de vakıf haline getirmişlerdir.

KAYNAKÇA

I- ARŞİV VESİKALARI

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- a) Tahrir Defterleri (TT): Nr. 40, 58, 118, 188, 371, 392, 455, 599.
- b) Mühimme Defterleri (MD): Nr. 1/A, 4, 6, 7, 8, 11, 13, 14, 21, 25, 28, 29, 30, 33, 38, 39, 41, 43, 52, 60, 72, 73.
- c) Mühime Defteri Zeyli (MDZ): 3.
- d) Maliyeden Müdevver Defterler (MAD): Nr. 567.
- e) Kamil Kepeci Mevkûfât (KK Mevkûfât): Nr. 2551.
- f) Ruznâme: Nr. 4, 16, 17, 18, 41, 48, 79, 99, 133, 140, 181, 201, 225, 1047.
- g) Ruûs: Nr.210, 212, 262.
- h) Bâb-ı Âsâfi Nişancı Kalemî: 1141.

2- İstanbul Atatürk Kütüphanesi:

Muallim Cevdet Yazmaları (MC): Nr.0.116/1

3- Bayezid Devlet Kütüphanesi:

Veliyüddin Efendi Nadir Eserler Kısmı, Nr.1970.

4- Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi

Tahrir Defterleri (TK): Nr. 131, 303, 564, 565, 584.

5- Konya Mevlânâ Kütüphanesi

Konya Şer'îye Sicili (KŞS): Nr. 2.

II- YAYINLANMIŞ VESİKALAR

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, III, İstanbul 1991.

AYN ALİ, *Kavânin-i âl-i Osman Der-Hulâsa-i Mezâmin-i Defter-i Divan*, İstanbul 1280.

¹⁵⁷ TK 584, s.83/a.

¹⁵⁸ TK 584, s.83/a.

¹⁵⁹ TK 565, s.209/b; DAGM, 387 Numaralı, s.148; TK 584, s.76/b.

¹⁶⁰ TK 584, s.83/b.

¹⁶¹ TK 565, s.190/a; DAGM, 387 Numaralı, s.137; TK 584, s.82/a.

¹⁶² TK 565, s.190/b; TK 584, s.82/a.

- BARKAN, Ö. L., *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları Kanunlar I*, İstanbul 1943.
- _____, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, III/5-6, Ankara 1968, s.1-479.
- EMECEN, Feridun M. - ŞAHİN İlhan, "Osmanlı Taşra Teşkilâtının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcîh Defteri I (42 sayfa ile birlikte)", *Belgeler*, XIX/23, Ankara 1998, s.53-122.
- EVLİYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, I, İstanbul 1314.
- FERİDUN BEY, *Mecmua-i Münşeati's-Selâtin*, II, İstanbul 1275.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952.
- İNALCIK, Halil, *Hicri 835 Tarihli Süret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1987.
- _____, "Adâletnâmeler", *Belgeler*, II/3-4, Ankara 1993, s.49-145.
- KOÇİBEY, *Koçibey Risalesi*, (Yay. Haz. Yılmaz Kurt), Ankara 1998.
- ŞİKÂRİ, *Karaman Oğulları Tarihi*, (Yay. Haz. M. Mesud Koman) Konya 1946,
- T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) I*, Ankara 1996.

III- ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

- AKDAĞ, Mustafa, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XIII/1-2, Ankara 1955, s.27-51.
- _____, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, I, İstanbul 1995,
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, "Şer'îye Sicilleri, Osmanlı Hukukunda Adliye Teşkilâtının Yapısı ve Fonksiyonları, Şer'îye Sicillerinin Toplu Kataloğu" *Şer'îye Sicilleri I*, İstanbul 1988.
- BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988.
- BELDICEANU, Nicoara, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Kadar Osmanlı Devleti'nde Tımar* (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara 1985.
- DENY, J., "Sancak", *İslam Ansiklopedisi*, X, Eskişehir 1997, s.186-189.
- _____, "Sandjak", *EF*, IX, London 1997, s.11-13
- EBÜ'L-ULÂ MARDİN, "Kadı", *İA*, VI, Eskişehir 1997, s.42-46
- EMECEN, Feridun M., "Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da Osmanlı Sancaklarının Kuruluşu'na Dâir Bazı Mülâhazalar", *Belleten*, LX/227, Ankara 1996, s.81-91.
- ERDOĞRU, M. Akif, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İzmir 1998.
- _____, "Karaman Vilâyetinin İdarî Taksimatı", *Osmanlı Araştırmaları*, XII, İstanbul 1992, s.425-430.

- ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995.
- ERZİ, Adnan Sadık, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar" *Belleten*, XVIII/69-72, Ankara 1954, s.179-221.
- GÖKBİLGİN, Tayyib, "XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesinin Rolü", *IV. Türk Tarih Kongresi 10-14 Kasım Ankara 1948*, Ankara 1952, s.433-444
- _____, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *Vakıflar Dergisi*, VI, Ankara 1965, s.51-61.
- _____, "XVI. Yüzyılda Karaman Eyaleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", *VD*, VII, Ankara 1968, s.29-38.
- GÖYÜNÇ, Nejat, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991.
- _____, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilatı (Tanzimat'a Kadar)", *Osmanlı*, 6, Ankara 1999, s.77-88.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, XII, İstanbul 1989, s.315-375.
- İLGÜREL, Mücteba, "XVII. Yüzyıl Balıkesir Şer'iyeye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara 1981, s.1275-1281.
- _____, "Subaşılık Müessesesi", *Journal of Turkish Studies* VII, İstanbul 1983, s.251-261.
- İNALCIK, Halil, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, London 1997
- _____, "Mahkeme", *İA*, VII, Eskişehir 1997, s.146-151.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "Beylerbeyi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, VI, İstanbul 1992, s.68-74.
- _____, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı", *Osmanlı Devleti Tarihi* (Edt. Ekmeleddin İhsanoğlu), I, İstanbul 1999, s.139-277.
- KRAMERS, J.H., "Subaşı", *İA*, XI, Eskişehir 1997, s.78-79.
- KUNT, Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978.
- MİROĞLU, İsmet, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı (1520-1566)*, Ankara 1990.
- ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Ankara 1994.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Asesbaşı", *DİA*, III, İstanbul 1991, s.464.
- _____, "Çeribaşı", *DİA*, VIII, İstanbul 1993, s.270-272.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, III, İstanbul 1993.
- SERTOĞLU, Midhat, *Tarih Lûgatı*, İstanbul 1986.

- ŞAHİN, İlhan, “XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilâtının Özellikleri”, *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler*, İstanbul 1997, s.233-249.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet, “Osmanlı Taşra Teşkilâtında Rûm Beylerbeyliği”, *TAD*, V, İstanbul 1990, s.289-299
- TEKİNDAĞ, M. C. Şihâbeddin, “Son Osmanlı Karaman Münasebetleri”, *Tarih Dergisi*, 17-18, İstanbul 1963, s.43-76.
- TURAN, Şerafettin, “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdari Taksimatı”, *Atatürk Üniversitesi Yıllığı 1961*, Erzurum 1964, s.210-227.
- TUŞ, Muhittin, *Sosyal ve Ekonomik Açından Konya*, Konya 2001.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Ankara 1984.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Ankara 1988.
- ÜÇEL-AYBET, Gülgün, “16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hukuk Müessesesinin Önemi”, *X. Türk Tarih Kongresi Ankara 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler*, V, Ankara 1994, s.2147-2154.
- ÜNAL, Mehmet Ali, “Osmanlı Devleti’nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı”, *Osmanlı*, 6, Ankara 1999, s.111-122.
- ÜREKLİ, Bayram, “17. Yüzyılda Osmanlı Taşra Teşkilâtında Görevliler: Konya Örneği”, *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi 7-9 Nisan 1999*, Konya 2000, s.708-718.
- VARLIK, M. Çetin, “XVI. Yüzyıl Osmanlı İdârî Teşkilâtında Kütahya”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, II, İstanbul 1987, s.201-239.
- _____, “Anadolu Eyaleti”, *DİA*, III, İstanbul 1991, s.143-144.
- YÖRÜK, Doğan, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı*, (SÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 2002.
- YÜCEL, Yaşar, “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler”, *Bellekten*, XXXVIII/152, Ankara 1974, s.657-708.